

hogy szeretlek, tettem álmomban puncimra a kezem”, 57.], hol a gyakori partnercserék, a családi mintakövetések, az emlékezés és alkotás útján próbálja felszámolni azt. „még búcsúzásakor / azt is mondta a szia után: ne felejts el | írni, de címet nem tudott. / harminchét volt, én tizenhat. / mostanában úgy érzem: / a magány a tízemeletesnél is nagyobb.” [55.] Ennek a tízemeletesnek a tetejéről porolja ki azt a sokat megélt paplant a költő, és hogy – az *operált* alkoholmámoros történetvezetéséhez illeszkedő stílszerűséggel – egy gasztrometaforával éljek, a *Paplan alatt* nem holmi előétel, hanem testes, mint egy jó bor, melyet minél tovább szemlélünk, ízlelgetünk, annál tisztábban tárul fel a mélysége, karaktere. Egy olvasmányos, izgalmas, mégsem könnyen emészthető, érett kötetről beszélhetünk, ami Janáky Marianna megelőző munkái méltó folytatásának tekinthető. [*Tiszatáj*]

KONDÁS KRISZTINA

Visszateremtett jelentések

MARKÓ BÉLA: *EGY MONDAT A SZABADSÁGRÓL*

Hogy hány pontos mondat lehetséges a szabadságról, nehéz belátni. De egyetlenegyre támaszkodni szédületes vállalkozásnak tűnhet, jelzi ezt vizuálisan Markó Béla legfrissebb könyvének borítója is az alulnézetből látott, korinthoszi oszlopfők által tartott mennyezettel. A verseskötet egésze viszont megnyugtat afelől, hogy egy mondat sem a semmiből érkezik, és semmiképp sem gondolja magát örökérvényűnek, ami révén szervesen kapcsolódik a 2018-as *Bocsáss meg, Ginsberg!* című kötet felvetéseihez, élményanyagához, attitűdjéhez. Már eme előző könyv esetében érdekes volt megfigyelni a szakma reakcióját, azt, ami a Markó-líra iránti megújult figyelmet fokozza. Az „erdélyiség” demitizálási mozzanatainak [a kötetindító groteszk darabban, az *Erdélyi dallal* az élen] üdvözlése mellett például Boldog Zoltán a művekből kiolvasható önkritika képességét emeli ki: „Markó kiválóan felépített versei egy új attitűdöt képviselnek a friss magyar lírában, a közéleti lírának azt a vonulatát, amely a hibákat számba veszi és megbánja.” [*Egymásra talál a politikus és a költő*, Eső, 2019/3.] Amellett, hogy sokat elmond a kortárs közéleti-kulturális-politikai szcénáról az, hogy külön örülnünk kell egy nagyfokú reflektáltságot tanúsító és önmagával szembenézni képes hangnak, érdemes figyelni arra, hogy e hang hitelessége a költészet olyan lehetőségeinek kiaknázásában is rejlik, amelyek Markó írásait bizonyos arányokban régről működtetik. Szintén a *Bocsáss meg, Ginsberg!* kapcsán összegzi Alföldy Jenő a Markó-líra legszembetűnőbb vonásait: „egyesíti költői személyességében a létköltőt, a formaművészt és a közéleti-politikai líra művelőjét, s ezekkel az áttételes, objektív szimbolista és a közvetlen, alanyi költészet módszere társul. Más tulajdonságok is járulnak e költészet összetettségéhez: a pátosz és az ironia, az erős intellektualitás és a groteszk iránti vonzalom. Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódik a köznapiaság, mondhatnám: a jelentéktelenség költészete” [*A barikádtól a bársonyszékig*, Hítel, 2018/8, 117.]. Az *Egy mondat a szabadságról* című kötet kiegyensúlyozott kompozícióba rendezett ciklusai ugyanezt a sokrétegűséget lendítik tovább nem pusztán az életmű

összegzése felé, hanem a jelennek a múlttal való folyamatosságát a reflexióban, a kérdésben és a jelentések visszateremtésében valósítják meg.

Ez azt is jelenti, hogy elég nehéz linearizálni a kötet egy lehetséges olvasatát, olyannyira szorosan egymásba játszanak a témák, motívumok, gondolati síkok. Valamelyest egyszerűsíti a róla való beszédet, hogy a kötet egészét és referenciális elemeit tekintve ugyanazt a lírai alanyt tételezhetjük mindegyik vers megszólaló instanciájaként, aki semmilyen kor tapasztalatát, programját nem tagadja, hanem egy utólagos belátás felől vonja le azok tanulságait, elvi síkra tolva őket. Mindezt nem egy végleges pozícióként konstruálja, de mivel az innen való kimozdulás lehetőségeit a pesszimizmus és a kétely szűri meg, így inkább magába záródónak tűnhet. Ehhez a pozícióhoz szükség van azonban a felgyülemlett tudáshoz az ókortól Petőfiig, Adyig, és főként a XX. század tapasztalatait mintegy egybefogva egy kamasz fiú egyetlen mondatáig, vagy akár jelenünk nem humortalanul fogadott technológiai fejleményeiig. Ezt azért fontos előrebecsíteni, mivel csak eme belátások és előzmények felől van esélye olyan nagy és első szempillantásra feltűnő szavak újbóli jelentésszerű működésének, mint a *haza*, *szabadság*, *forradalom*, *Isten* stb., vagy legalábbis a versbeszédbe való, a pátosztól irtózó befogadó ingerküszöbét nem [túlzottan] súroló olyan belesimulásának, amely érvényességüket mégsem vonja vissza.

A szó és a mondat rehabilitációs kísérletei történnek meg a kötet lapjain, szükségességüket a történetiségük felől érthetjük meg. Ezt a történetiséget legmarkánsabban a forradalmak kérdésével, emlékével, következményével foglalkozó nagyversek hivatottak felvillantani a *Vaktöltény* című ciklusban, egyszerre egyfajta termékeny nosztalgia, kritika és csalódás hangján. A beszélő személyes viszonya az aktív részvétel révén az 1989-es romániai forradalomhoz kötődik, és azokhoz az ígéretkező és álmokhoz, amelyek nem váltódtak be. Az derül ki, hogy a forradalom nemcsak eszmei, hanem nyelvi-grammatikai ügy is, a marosvásárhelyi eseményeket idéző *Árterület* explicitálja ezt a zárlatában: „azóta is azon a mondaton / gondolkozom, hogy valóban élve volt-e szükség / reám, [...] Ha / forradalom van, kicsapnak medrűkből a mondatok, / és rövid időre értelme lesz ismét a beszédnek.” Ugyanígy idézhető a kötet címadó verse, melyben a forradalmi mondat végtelen egyszerűségében és naivitásában lesz hiteles: „Apu, mostantól fogva én szívesen tanulom / a románt”. A háttéreseményeknek a megértéséhez a kötet alánya minduntalan Petőfihez és az 1848/49-es szabadságharc mintájához viszonyít, hol eszményítve azt [a diktatúra alatti élet nélkülözései és a Pilvax kávéház közötti asszociációs útvonalat frappánsan lerövidítő című *Pótkávéban*: „csak pótforradalmat csináltunk mégis / igazi vérrel, igazi reményekkel, igazi halállal, / csak emlékezünk egy igazi forradalomra”), hol vitatkozva a költőelőddelel [*Erdélyi nyár*]. A forradalmat kiváltó diktatúra világára reflektálón több vers eleveníti fel a szocializmus emlékeit, illetve annak tapasztalatát, ahogyan a beszéd és a csend ökonómiájával lehetett az intellektuális szabadság érdekében ellenállni. A kötet utolsó ciklusában olvasható *Csend* című, Egyed Péter emlékének szentelt vers a lehallgatótiszt kijátszásáról szól, a csendben megteremtett kapcsolatfenntartó kommunikációs funkcióról. Ehhez jól hozzáolvasható Egyed felvezetése egy, a Markó költészetének korábbi szakaszát összegző írása élén: „Bizonyos korokban a dolgok, szavak, beszéd – s az érzelmileg felfogható univerzum annyi más tárgya! – elvesztik jelentésüket. A jelentésről persze tudjuk, hogy megvan, vagy meglehet valahol, de

ez nem változtat a tényen: létrejött a rejtőzködő jelentés, *significatus absconditus*.” [Egyed Péter: *Markó Béla. A tárgyak és a formák* = Uő., *Irodalmi rosta*, Polis, Kolozsvár, 2014, 151.] A szavak és jelentésük elidegenedését közvetlenül tematizálja az *Áthallásos vers*, illetve *A reszpublika ára*, allegorikus, anekdotikus színezettel. Az *Ajakkerekítéses vers* arról tanúskodik, hogy egy elnyomó-elhallgattató rendszerből érkezve, ahol a legmindennapibb szinten sem tud a saját nyelvében élni az ember, a jelentések elidegenedése okán egyrészt, az államnyelv kényszere okán másrészt a legszebb szavak kategóriája is átértékelődik, belekerülnek jelentéktelennek tűnő elemek, a „közért”, a „nyitvatartás”, „Berettyóújfalu”. A nyelvből való illetén kirekesztettségéből tehát a legegyszerűbb megállapítások, a legmindennapibb szavak és viszonyok felől lehet visszatalálni, sugallják lépten-nyomon a kötet darabjai, és az így elnyert érvényesség a kudarcok vagy az utólagos megkérdőjelezések ellenére is megmarad [„mit tettek a legszebb mondataimmal, / csak annyi maradt belőlük, hogy: *Záródnak.*”] – kérdés, hogy milyen időben.

Tehát a [nagy] szavak túlnyomórészt azért is találják meg a helyüket ebben a költészetben, mert pontosak a sorok, kevés túlírt résszel, és ellenpontként egészen hétköznapi tárgyak és létezők válnak versszervező elemmé: egy tépőzár, egy bimbózó rózsatő, sirályok és varjak, egy eltaposott csiga vagy a pótkávé a mindennapibb dilemmákkal és veszteségérzetekkel együtt ugyanolyan súllyal jelentkeznek. Ezek gyakran a versírás jelenének lenyomatai, amelyek a kötet időkoordinátáit is visszagyengítik a jövőbe beelátott, törvényként tudott, de mégsem megnyugtatóan elfogadott halál perspektívájából és a múlttal való rezignált számvetés irányából. Közlebbbről azonban egész bonyolult viszonyban állnak a versek az idővel. Tematikus szinten könnyen dekódolhatók ugyan a mulandóság–múlhatatlanság–örökkévalóság folyamatainak viszonylatában érzékelt öregedés diszkurzív vagy képi megjelenítései [Örökkévaló, *Maradék*], az már viszont kevésbé egyértelmű például a kötet élére helyezett versben, hogy mi a probléma azzal a jellel, amelyet Petőfivel kapcsol össze, s amelyre a kötet során rávetülnek másfajta jelen idők: „ebben különbözünk, látod, / hogy hatalmas nálatok a jelen, / alig tudja befogni a szem / a végtelennek tűnő síkot”; „de félek, hogy itt van nálunk / a teljes igazság, itt vagy már te is, / itt van a múlt, és itt a jövő, / akár a *bérci tetőn a hó*” [*Erdélyi nyár*]. A forradalom ideje a jelen, ez a térbe is belekódolódik a versben, de ehhez nekünk már csak múltként lehetséges viszonyulni, aminek következtében egymásra tevődik, valódi jelenlétként, Petőfi forradalmának jelene az eseményekben és a versírás jelene, amely ismeri Petőfi jövőjét és a bekövetkező vereséget, ennek a tudásnak a birtokában pedig a saját jövőjére is ezt a komor hangulatot írja rá a nyárba beleérezett tél metaforikájával. A forradalom mint olyan jelen idejűsége a kérdésjelleggel is összefonódik, a rá adott válasz a jövőben lesz megítélhető [a *Mikor leszünk forradalmárok?* újabb dilemmát prezentál: „holott a forradalom valójában csak / a kérdés, amit eddig nem lehetett hangosan / megfogalmazni, de egyáltalán nem biztos, / hogy sikerül megtalálni a helyes választ?"]. A jelen viszont elidegenítettsége miatt a diktatúra alatt a legproblematikusabb: „áthallatszott a múlt, sőt, a jövő is néha, / de a jelen semmit sem jelentett” [*Áthallásos vers*]; kortárs világunk jelene pedig, a szocreálnak a tereinkbe szorult maradványaival, amelyek még a rendszerváltás után születettek számára is ismerőssé teszik az olyan versek légkörét, mint a *Sirályok Marosvásárhely fölött* – ahol

látni „a fennvaló vijjogó angyalait, / ahogy viszik a mennybe a szemetet / a mindenféle bűzlő kukákból”, és „nem az emlékeket tünteti el majd / egy szörnyű Alzheimer-kór, / hanem a képzeletet” –, a természet és az idő feletti emberi kontroll növelését célzó technológiai fejleményekkel vegyül (lásd az okos karóra esetét a *Kimentésben*). A jövő is inkább problematikus, legtöbbször az eljövendő tél a metaforája, s a halál egyébként is egyik fő motívuma a kötetnek. Illetve történik néhány kísérlet a következő generációk vizionálására, ami egyfajta büntudatba torkollik.

A generációk esetében is felmerülhet az a kérdés, hogy a néhol előforduló többes számú névmások és igei személyragok esetenként kikre vonatkoznak. Markó nemzedékét, az erdélyi magyarságot, a forradalomban részt vevőket értsük-e bele a „mi”-be, a „ti” pedig hol a magyarországiakat, a következő generációt, a románságot stb. jelöli? A mi–ti szembeállítások talán ehhez a reflektált lírához képest meglepően homogenizáló hatásúak, egynemű „identitástömböket” sejtetnek, de feltételezhetően többnyire a retorika kényszere érvényesül a használatukban (a pátosz is ilyen melléktermék lehet olykor), ami a közéleti elkötelezettség felől is érthető. Mégis, a versekben grammatikailag is tételezett közösség lehet az a terep, ahol a közösen használt eljelentéstelenedett szavak újra közös referenciákra tehetnek szert, és válhatnak így az egymást értés eszközeivé, szemben a diktátorok által kedvelt egyes szám első személy válfájával (*Első személy*). Ez a „mi” ugyanakkor magában foglalja a személyes én erőteljes jelenlétét, és tulajdonképpen a kötet legtöbb verse az alanyiség talaján mozog, a lírai én figyelme befele fordul, öregedő testére, emlékeire, a magában tartogatott képekre, olyan privát élményekre, mint a szülei emlékezete (*Világítás, Hagyaték*). Az én és az Isten rendezetlen viszonya ezt a kötetet is meghatározza, főként az első felét: a Mindenható hol tapintható hiányként, hol vágyott jelenlétként, hol pedig vitapartnerként szerepel (*Fagyott kert, Hátrahagyott ars poetica, a Hiszékeny test-ciklus*). Ez a viszony is tud viszont kifele, a nagyobb közösség keretei között értelmet keresni: a *Karácsonyi példabeszéd* „banális nemzedéki sztori”-ként tekint Isten és Jézus kapcsolatára; az *Epiphania Dominiban* egybemontírozódik a karácsonyfa – Jézus teste – és az apa holtteste, s ez akár a hit, az ünnep, a mítosz kortárs, küzdelmes „update”-jeként is olvasható, ahol „jajgatva hirdetted jöveteledet, / ezt a végéhez közeledő kezdetet”. Így pedig a Mindenható és az önmaga között vont párhuzamok a hit bizonyosságáért, az isteni szándék megértéséért folytatott őszinte küszködés jelei. Ennek a relációnak a szimmetrikusa a vers alanyának viszonya a szájalom tárgyával, a kiszolgáltatottakkal, amelyben a szájalomérzet nem tud leválni az általánosan vett hatalom[érzet] működési mechanizmusától, legyen szó a többször szerepeltetett Anna nevű hajléktalan nőről (*Szocreál, Magyar jelentéstan, Szájalom*) vagy elgázolt, eltaposott állatokról: „miért is fürkészné / a hozzá képest szédítő magasságot, / ha úgysem tudna semmit kezdeni vele. / Jóleső érzés egy csigát megkímélni.” (*Hatalom*)

Mindezek felől az sem esetleges, hogy milyen módon épülnek a Markó-versek: gondolatiság és képek párhuzama, szoros egymás mellé rendelések, hasonlatok, metaforák, allegóriák formájában, mindig megengedve az oda-vissza átjárást, a két-irányúságot. Tulajdonképpen szinte ugyanazoknak a képeknek és lexikális elemeknek a permutációját vonultatja fel a kötet, mégis mindig akad valami meglepő, sokszor zavarba ejtő, groteszk társítás a többnyire természeti, valamint a nap- és évszakok

